

**WAARNEMEN
GEHEUGEN
VERANDERING
SAMENWERKING**

TIMEKEEPER - SARAH SZE

In 2017 bezocht ik in Kopenhagen enkele galeries en musea, benieuwd naar wat er op dat moment te zien zou zijn. Tijdens een van mijn bezoeken kwam ik 's middags aan bij Copenhagen Contemporary:

Bij binnenkomst in een semi verduisterde 'loodsachtige' ruimte zie ik achterin deze ruimte een relatief klein werk staan. Een werk dat ondanks zijn formaat in de grote ruimte zijn aanwezigheid opeist. In de verduisterde ruimte valt het werk op door het licht wat het uitstraalt. Zowel stilstaande als bewegende beelden worden geprojecteerd op de wanden rondom het werk maar ook op vlakken binnen het werk zelf.

Meerdere vragen komen meteen in mij op: wat is daar allemaal te zien? Is het de bedoeling dat ik het van dichtbij bekijk of is het juist de bedoeling dat ik vanaf een afstand kijk? Waarom draait het beeld rond door de ruimte? Wie heeft dit gemaakt? Wat zie eigenlijk ik allemaal?

De eerste vragen zijn snel vergeten want ik wil het allemaal in me opnemen, zowel van veraf maar ook van dichtbij. Terwijl ik er naartoe loop beweegt er van alles om mij heen en wordt het me snel duidelijk dat er ook van dichtbij heel veel te zien is.

Bij het werk aangekomen is het eerste wat mij opvalt de constructie, het werk is opgebouwd uit allemaal dunne ijzerdraadjes waar her en der, overal eigenlijk, onderdelen op zijn vastgeplakt, neergezet en waarop bovendien wordt geprojecteerd. Het werk oogt complex en veelzijdig maar niet op een dusdanige manier dat het verwacht, dat je er niet naar wilt kijken en weer verder loopt. Het pakte mij, ik wilde meer zien en verloor me in de onderdelen en details van het werk. Terwijl ik het werk van dichtbij sta te bekijken ben ik me bewust van het feit dat er rondom mij in de ruimte nog van alles gebeurt en dat die verschijnselen voortkomen uit het werk dat hier staat.

Ik herinner mij een glas water dat er stond, een afgescheurd blaadje waarop iets werd geprojecteerd, een beamer die middenin de constructie stond, stond daar misschien dan het glas water op? Ik weet het niet meer zeker. Ik herinner mij heel veel kleur, misschien ook wel iets van een tijgerprint? Of was het een projectie van een tijger? Of een tijgerachtige? Ik weet het niet meer zeker. Is het relevant voor hoe ik mij het werk herinner? Volgens mij niet. Nu, 4 jaar later, houdt het werk mij nog steeds bezig.

Nadat ik het werk heb bekeken ga ik opzoek naar de naam van de kunstenaar. Het werk blijkt Timekeeper te heten van Sarah Sze. Volgens de tekst op het bordje gaat over bewegend beeld (of zoiets). Vol van de ervaring van het kunstwerk laat ik de intentie van de kunstenaar even voor wat het is. Dat komt later wel.

Ik loop door naar de volgende ruimte en zie daar enorme vliegtuigen van Anselm Kiefer staan. De eerlijkheid gebied mij te zeggen dat ik daar weinig aandacht aan heb besteed. Ik was nog bezig met het werk van Sarah Sze. Wat heb ik daar in hemelsnaam allemaal gezien? Wat heb ik allemaal nog niet gezien? Zal ik nog een keer gaan kijken? Ik besluit door te lopen en houd het voor gezien bij Copenhagen Contemporary.

Voor mijn thesis wil ik vanuit het werk Timekeeper vier thema's aansnijden. Vier thema's, die door het werk worden gesuggereerd, thema's die de moeite waard zijn om te behandelen en verder uit te diepen.

Het werk van Sarah Sze is hierbij mijn startpunt. Van daaruit wil ik mij bij de hand laten nemen en kijken waar de thema's mij naartoe voeren. De vier thema's die ik ga behandelen zijn: Waarnemen, Geheugen, Verandering en Samenwerking.

**WVA
ARNE
MEN**

Waarnemen

WAARNEMEN

Jef Nollet

Amsterdam 2021

Gerrit Rietveld Academie

DOGtime Expanded Painting

Docent: Q.S. Serafijn

Kijkend naar het werk van Sarah Sze,

denk ik allereerst aan de basis van het ervaren van de wereld om je heen. Het waarnemen hiervan. De wereld om je heen neem je via de zintuigen waar. Je ziet, je ruikt, je proeft, hoort en voelt. Deze verschillende vormen van input vormen samen je alledaagse waarnemingen. Deze waarnemingen worden vervolgens aangevuld met je eigen interpretaties en selecties van hetgeen voor jou belangrijk is en waar extra aandacht naartoe gaat.

Ik denk aan mijn waarneming van het werk dat ik in Kopenhagen heb gezien. De indruk die het op mij heeft gemaakt en de gelaagdheid die ik erin zag. De uitstraling van het werk in de ruimte en de gigantisch gedetailleerde onderdelen die het werk vormden.

De gelaagdheid van het werk en het veelvoud van verschillende manieren van het kijken naar iets versterkt dit gevoel. Deze waarnemingen en bevindingen, creëren uiteindelijk het werk dat zij heeft gemaakt.

Timekeeper is part of an ongoing series of sculptures, begun in 2015, that explore the construction of memory through the ubiquitous moving images - personal, searched, and found - that surround us daily.¹

¹ Christopher Bedford, *Sarah Sze - Timekeeper* (New York, NY: Gregory R. Miller & Company, 2017), p 4.

WAARNEMEN MET HET OOG

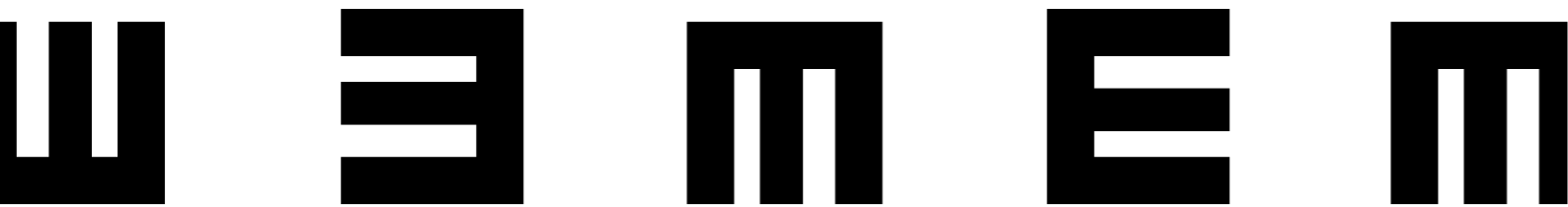
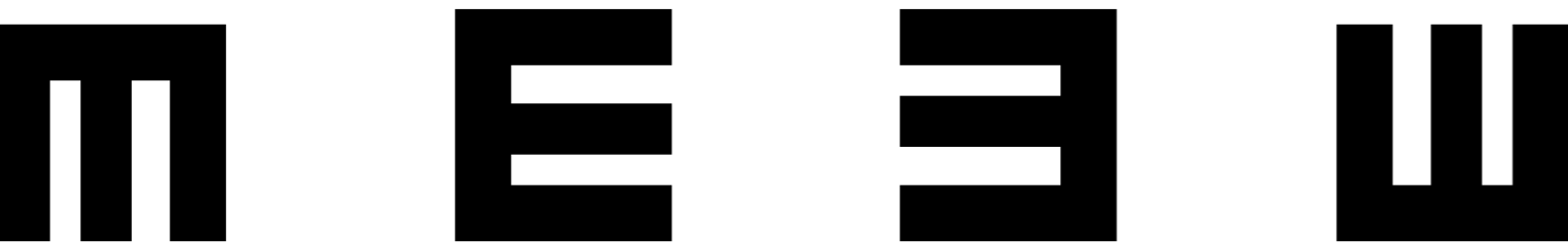
Het waarnemen met het oog gebeurt niet op basis van één manier via één route. Bij het waarnemen met het oog, zijn er meerdere banen die van het oog informatie doorgeven aan de hersenen. Deze informatie wordt vervolgens via verschillende punten in de hersenen doorgestuurd naar andere delen in de hersenen om op die manier tot een conclusie te komen: een waarneming.

Dit alles gebeurt in een rap tempo maar elk linkje is hierbij van belang om tot een gedegen conclusie te komen van dat wat je waarneemt. Wat zie ik?

Bij het waarnemen met het oog zijn verschillende delen in de hersenen actief voor verschillende observaties. Vanuit de retina (het netvlies) worden verschillende signalen doorgestuurd naar de hersenen. Deze worden via de thalamus, een belangrijke hersenkern, naar de visuele cortex achter in het hoofd gestuurd.

Bij het kijken zijn er verschillende routes voor verschillende soorten waarnemingen. De waar-, hoe- en wat-route². Deze routes werken nauw met elkaar samen om de wereld om ons heen goed waar te nemen. Deze samenwerking van de verschillende routes, zorgt voor visuele gnosis. Herkenning.

ZIEN DOE JE MET JE HERSENEN³

SCHERP ZIEN

Drie tot vijf keer per seconde sturen de ogen signalen naar de hersenen. Dit lijkt misschien veel maar de hedendaagse camera's maken velen malen meer beelden per seconden dan ons oog doorstuurt naar onze hersenen.

Bij het scherp zien is er meer nodig dan alleen dat wat je waarneemt als je om je heen kijkt. Het netwerk in de hersenen dat wordt geactiveerd om scherp te zien gaat uit van veel meer waarnemingen dan alleen de visuele. In de hersenen is het visus gedeelte (het deel van de hersenen dat verantwoordelijk is voor het verwerken van visuele informatie) verbonden met andere delen die op hun beurt weer zijn verbonden met andere delen van de hersenen. Hier wordt wat visueel wordt waargenomen aangevuld door andere waarneming zoals bijvoorbeeld wat we voelen, ruiken, proeven. Daarnaast spelen ook de eigen ervaringen, herinneringen, verwachtingen et cetera mee. Al deze input tezamen zorgt voor een duidelijk en herkenbaar beeld.⁴

4

“Hoe Werkt Het Oog,” Oogfonds.nl, n.d., <https://oogfonds.nl/alles-over-ogen/hoe-werkt-het-oog>.

PLAATS⁵

DETERMINANTEN ⁶

VORM

INHOUD ⁷

POPULARITEIT/ORIGINALITEIT

ORGANISATIE EN STRUCTUUR.⁸

DE INKTVLEKKENTEST VAN PSYCHIATER HERMANN RORSCHACH

Hermann Rorschach werd op 8 november 1884 geboren in Zürich. Hij werkte lange tijd aan de universiteitskliniek Burghölzli in zijn geboortestad en ontwikkelde daar de zogenaamde Inktvlekkentest. Bij deze bekende psychodiagnostische methode kregen cliënten verschillende grote inktvlekken te zien. De cliënten mochten vervolgens vertellen wat ze op het papier zagen.

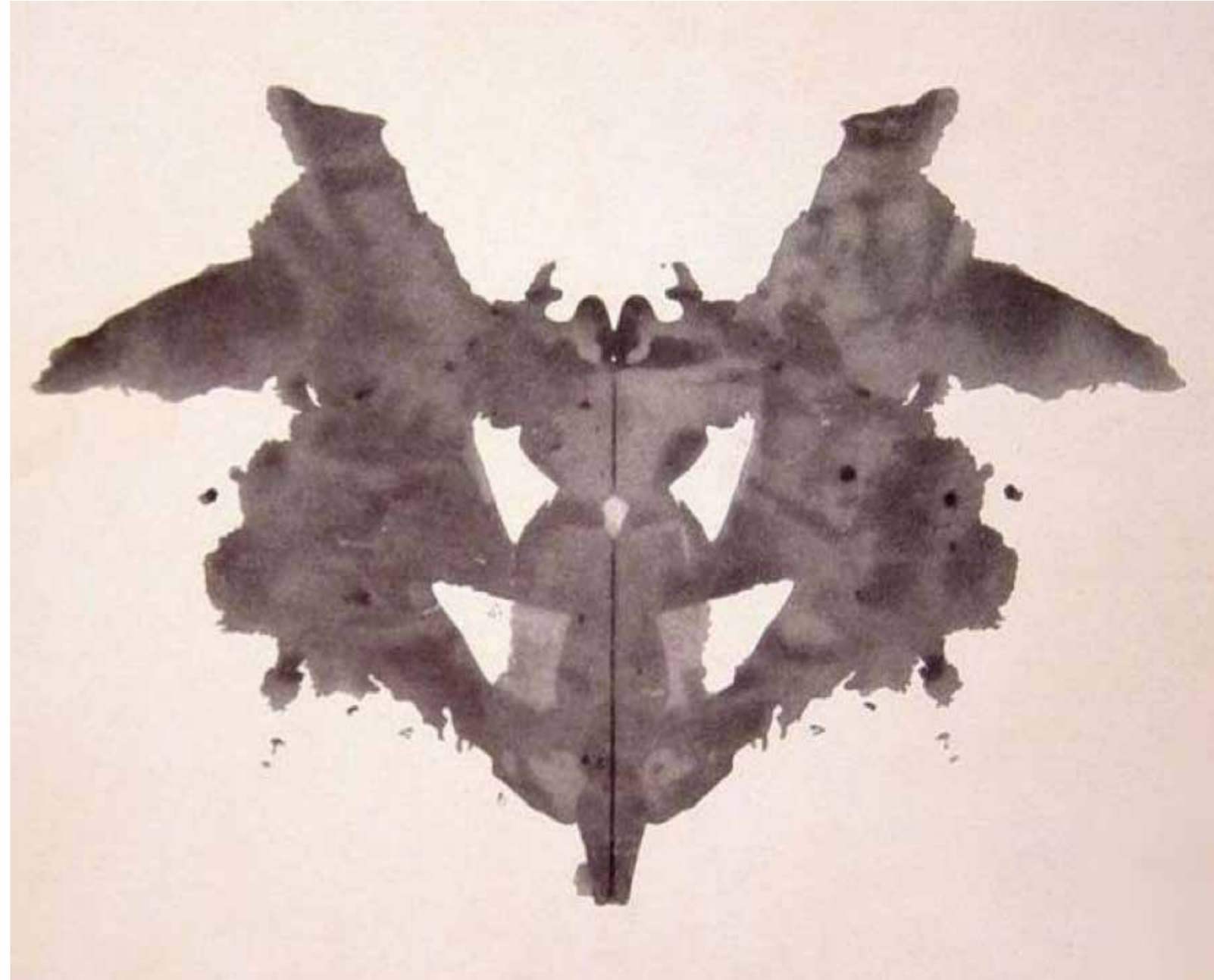
Het gaat bij het bekijken van de inktvlekken om de interpretaties van de mensen. Hetgeen de mensen er in zien is veelzeggend over het karakter van de patiënt en over de denkwijze van de patiënt.

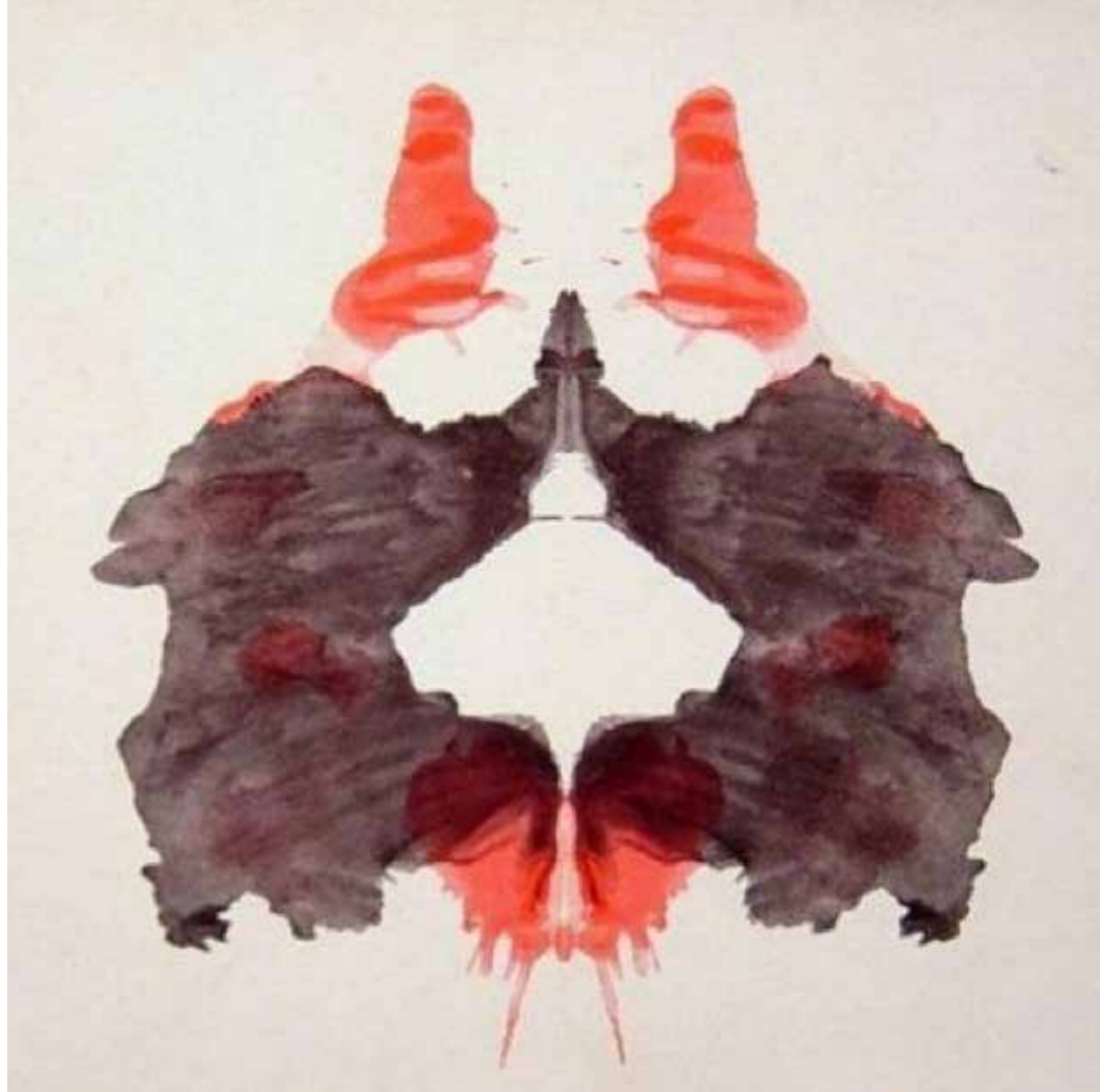
5 Welk onderdeel is gebruikt in de duiding: deel, geheel of witte ruimte?

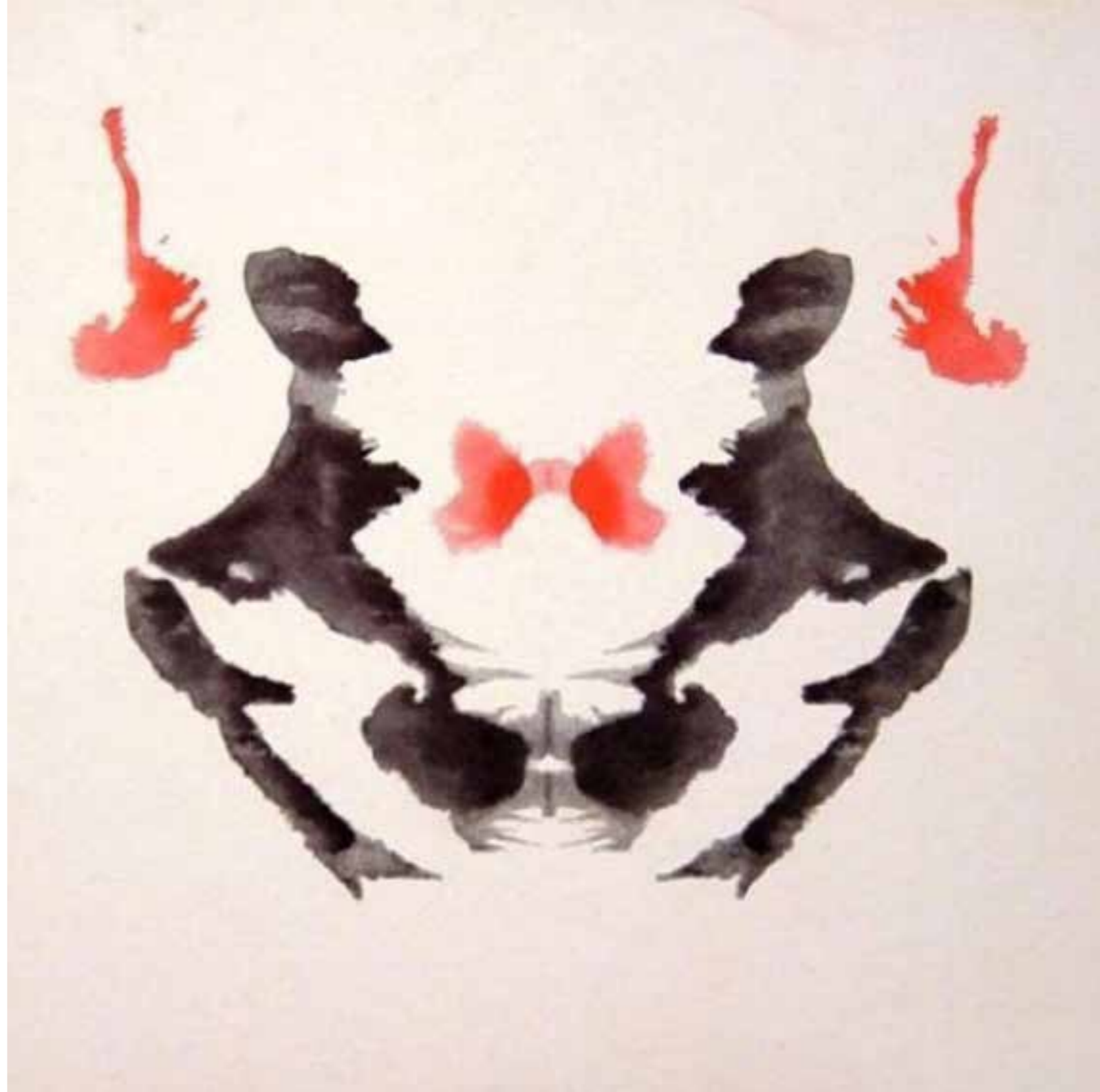
6 Wat bracht je op het idee: bijvoorbeeld beweging, kleur, vorm, of schaduwwerking?

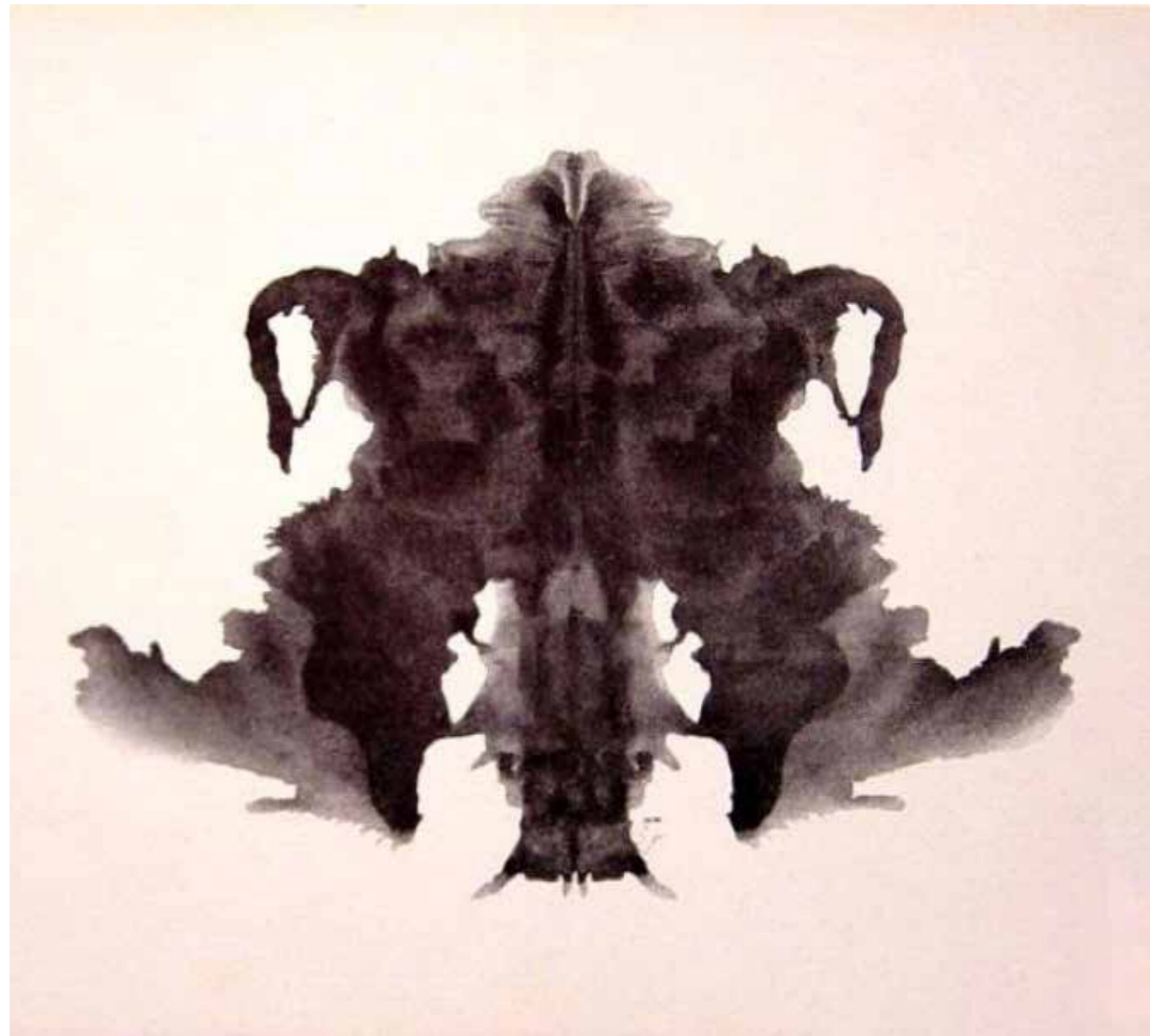
7 Mens, dier, abstract enzovoorts

8 "Rorschachtest," Wikipedia (Wikimedia Foundation, March 13, 2018), <https://nl.wikipedia.org/wiki/Rorschachtest>.

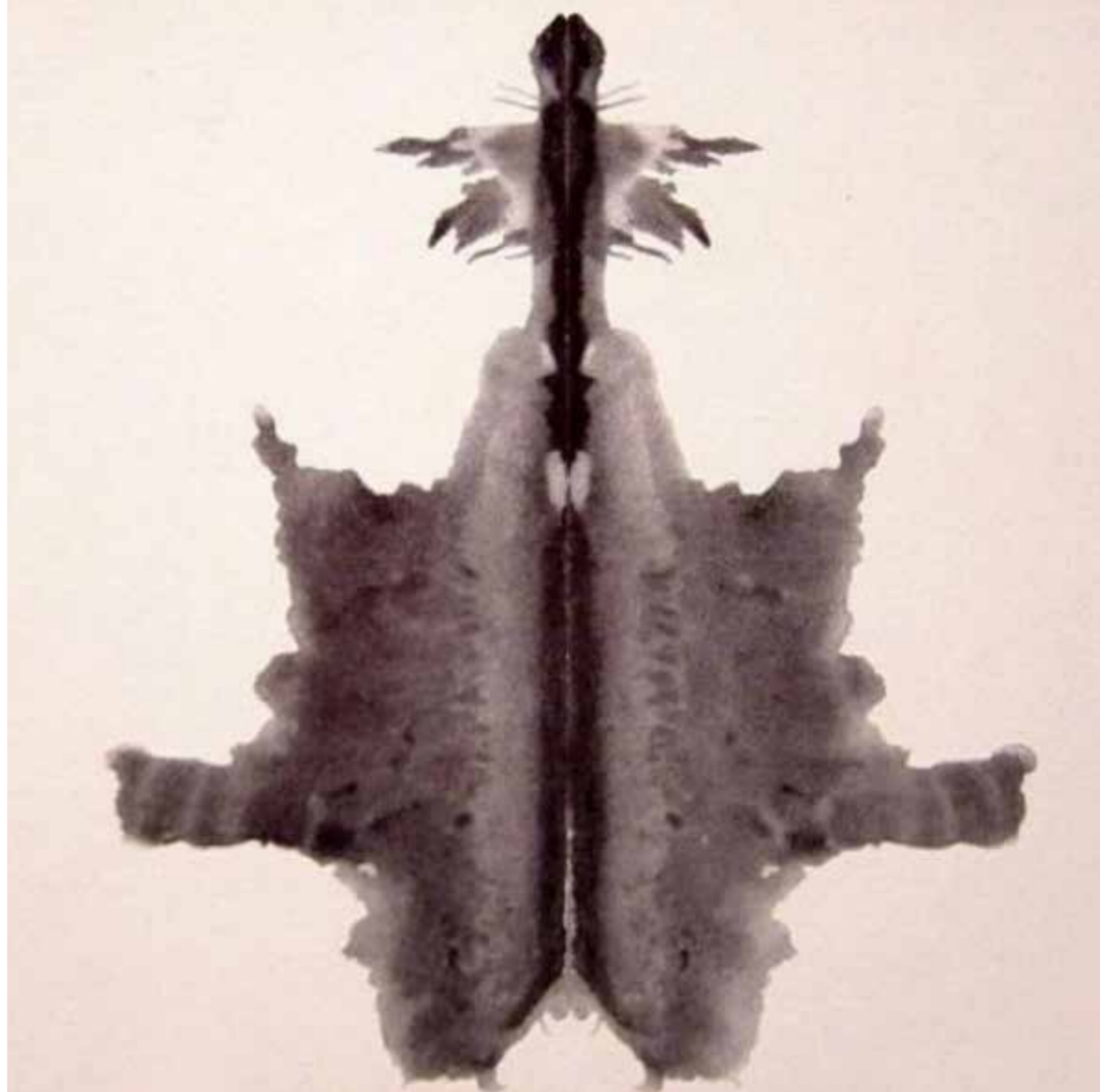

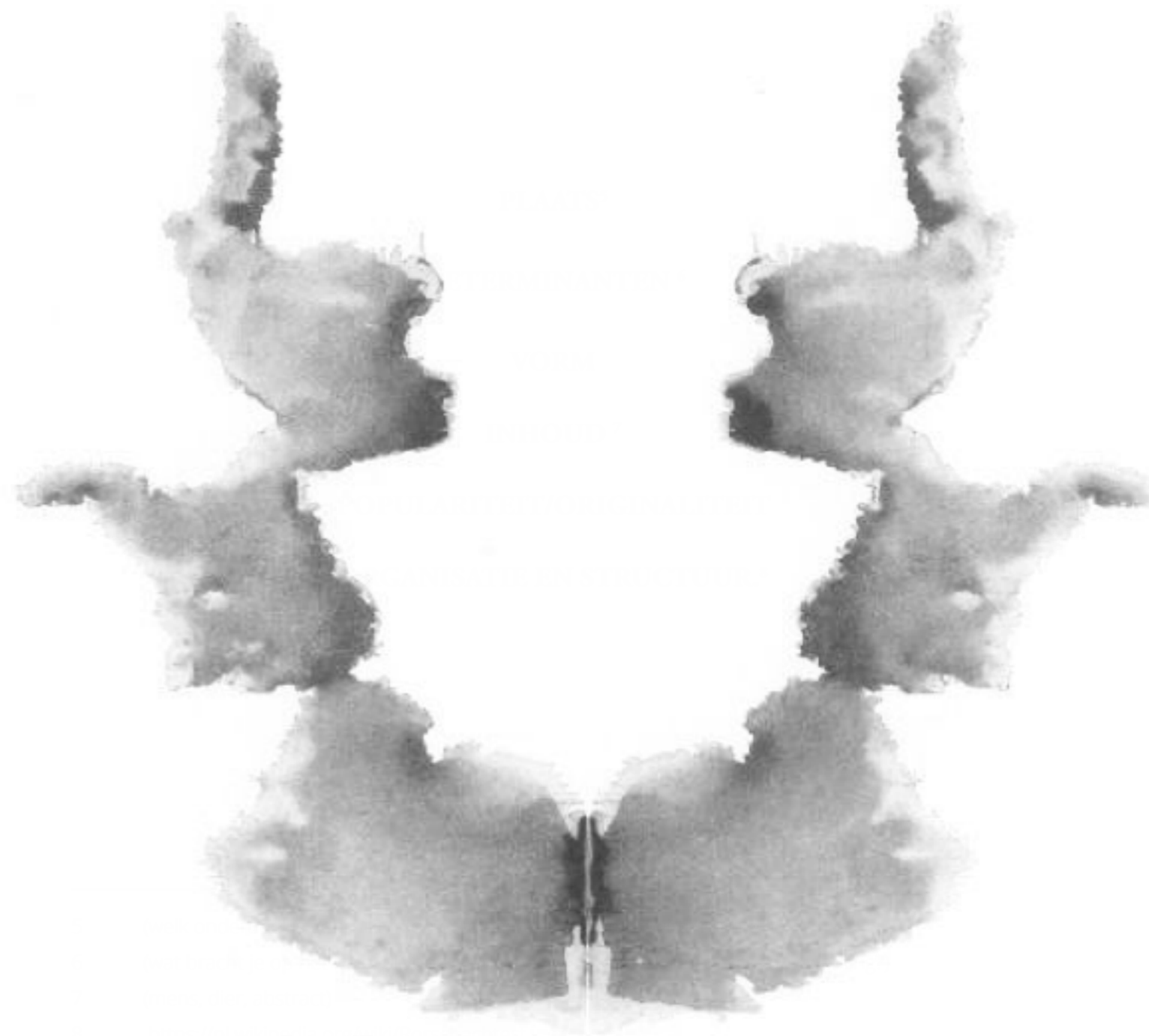

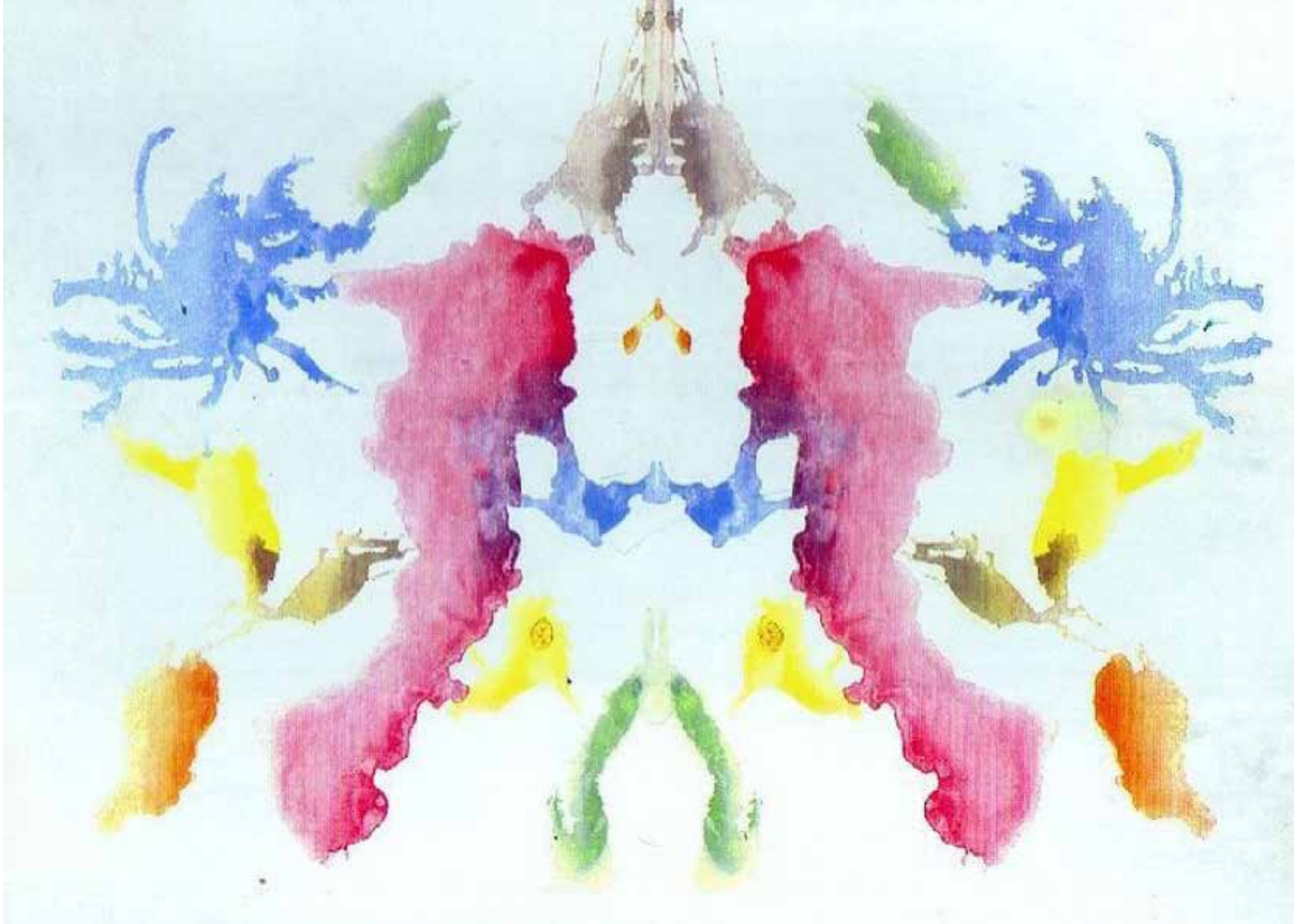

*Het betreft natuurlijk niet alleen de waarneming van iets, van een hoedanigheid of van een toestand. Wij kunnen ons een ordening voorstellen, een regelmaat en meer in het algemeen een waarheid die dan een realiteit wordt.*⁹

9 Henri Bergson et al., *Essays over Bewustzijn En Verandering* (Leusden: ISVW Uitgevers, 2016), p 28.

In een van zijn essays beweert Henri Bergson dat als men oneindig waar zou kunnen nemen, alles tot in de kleinste details waar zou kunnen nemen, een soort pure waarneming van de wereld om je heen zou kunnen hebben, dat men dan geen denken meer nodig heeft. Bergson stelt dat hetgeen je waargenomen hebt door de beperktheid van ons waarnemingsvermogen moet worden aangevuld met nadenken, met redeneren, met logica.

Begrijpen is een noodoplossing voor als het niet mogelijk is waar te nemen en redeneren is bedoeld om leemten in de waarneming op te vullen of het bereik hiervan uit te breiden.¹⁰

10 Henri Bergson et al., *Essays over Bewustzijn En Verandering* (Leusden: ISVW Uitgevers, 2016), p 27,28.

SYNDROOM VAN CHARLES BONNET

Het syndroom van Charles Bonnet is een aandoening waarbij men dingen ziet die er in werkelijkheid niet zijn.¹¹ Het is een afwijking in het waarnemen. Bij het Syndroom van Charles Bonnet vallen op latere leeftijd, dus niet vanaf de geboorte, bepaalde linkjes (zoals eerder besproken) van de ogen naar de hersenen weg of functioneren minder goed. Door dit verschijnsel en het feit dat dit voorheen wel goed werkte gaan de hersenen spontane beelden maken.

De beelden die de hersenen in dit geval maken zijn vaak helder en scherp terwijl hun werkelijke zicht dat niet meer is. Mensen met het Syndroom van Charles Bonnet weten dat deze beelden niet echt zijn. Ondanks dit besef is het voor hen een vervreemde en onwerkelijke gewaarwording iets te zien wat er niet is.

11 "Charles Bonnet Syndroom," Oogfonds.nl, n.d., <https://oogfonds.nl/oog-ziektes/charles-bonnet-syndroom/>.

GEH

EUG

EN

Geheugen

GEHEUGEN

Jef Nollet

Amsterdam 2021

Gerrit Rietveld Academie

DOGtime Expanded Painting

Docent: Q.S. Serafijn

kijkend naar het werk van Sarah Sze,

in een TEDtalk over haar werk zegt Sarah Sze het volgende:

“And as an artist I was thinking about our effort our desire our continual longing that we have had over years to make meaning of the world around us through materials. And for me, to try and find a kind of wonder but also a kind of futility that lies in that very fragile pursuit is part of my art work. So, I bring together the materials I find around me, I gather them to try and create experiences, immersive experiences that occupy rooms, that occupy walls, landscapes, buildings, but ultimately, I want to occupy memory. And after I've made a work, I find that there's usually one memory of that work that burns in my head.”¹

1 Sarah Sze, “How We Experience Time and Memory through Art,” TED, accessed February 2, 2021, https://www.ted.com/talks/sarah_sze_how_we_experience_time_and_memory_through_art.

GEHEUGEN

Het geheugen is dat deel van de hersenen waarmee wij onthouden, Waarmee dat wat wordt waargenomen wordt opgeslagen.

Het geheugen is onderverdeeld in drie aspecten, het opslaan, het leren en het vergeten.

Het opslaan gebeurt in twee delen, in het kortetermijngeheugen en vervolgens in het langetermijngeheugen. De hersenen selecteren uit het waargenomene datgene wat voor jou mogelijk interessant is om te onthouden. Terwijl de herinnering in het kortetermijngeheugen wordt opgeslagen zijn de hersenen bezig om dit verder te filteren en de belangrijkste dingen op te slaan in het langetermijngeheugen.

Datgene wat wordt opgeslagen in het langetermijngeheugen zijn de allernoodzakelijkste onderdelen om de herinnering op te slaan. De meest noodzakelijke dingen, geselecteerd door de hersenen om te onthouden.

Leren is het proces waardoor nieuwe kennis en vaardigheden in de hersenen wordt opgeslagen.

Vergeten is het proces waardoor informatie in het geheugen verloren gaat.

BOTER

KAAS

PINDAKAAS

EIEREN

MELK

CHOCOLADEPASTA

PANEERMEEL

STRIPPENKAART

SPERZIEBONEN²

² Het geheugen kan getraind worden. Hiervoor wordt o.a. gebruik gemaakt van bijvoorbeeld een boodschappenlijstje. Dit lijstje wordt men getoond en moet men onthouden. Later, na een aantal andere oefeningen, wordt naar het boodschappenlijstje gevraagd en gekeken wat men dan nog weet op te noemen.

Op het onmetelijk uitgebreide terrein van onze virtuele kennis hebben wij alles wat van belang is voor wat wij met de dingen doen, opgepikt om er echte kennis van te maken; met de rest hebben wij ons niet beziggehouden.

De hersenen lijken te zijn ingericht voor dit selectiewerk.³ ...

...Hetzelfde kan probleemloos worden aangetoond voor de werking van het geheugen...

...Wij gebruiken onze hersenen om die keuze te maken: zij halen de nuttige herinneringen naar de actualiteit en bewaren in het onderbewustzijn de herinneringen die nergens toe dienen.”⁴

3 Henri Bergson et al., *Essays over Bewustzijn En Verandering* (Leusden: ISWW Uitgevers, 2016), p 36.

4 Henri Bergson et al., *Essays over Bewustzijn En Verandering* (Leusden: ISWW Uitgevers, 2016), p 36.

SLAAP ER EEN NACHTJE OVER.

TUSSEN DE 6 EN 9 UUR.⁵

5 Onder een grote groep mensen is een aandachttest gedaan. Hierbij werd gekeken naar de invloed van slaap op de aandacht.

Men werd ingedeeld in vier groepen.

8 uur slaap, 6 uur slaap, 4 uur slaap en geen slaap.

Vervolgens moest men testjes doen. De uitkomsten hiervan waren opmerkelijk. Mensen die niet hadden geslapen scoorden zoals verwacht slecht. Opmerkelijk genoeg bleek dat bij 6 uur slaap en minder men even slecht scoorde als bij geen slaap. Het verschil met een goede nachtrust was niet gering: het ging om een verschil van 400%.

De mensen met minder dan 6 uur slaap, dachten dat zij het net zo goed hadden gedaan als met 8 uur slaap. In tegenstelling tot de mensen zonder slaap, deze wisten dat ze het slecht hadden gedaan.

(Vivienne van den Assem, Floris Wouterson, and Koko Beers, "Podcast: Feiten En Fabels over Slapen," Samen Gezond, accessed February 2, 2021, <https://www.samengezond.nl/podcast-slapen/>.)

SLAAP

Slaap is van groot belang. Tijdens de slaap gebeurt er veel in het lichaam. Tijdens de slaap rust je fysiek en mentaal uit. In de verschillende slaapfasen herstelt het lichaam zich. De diepe slaap is een fase in je slaap waarin je je fysiek herstelt. In de droomfase ofwel de REM (*Rapid Eye Movement*) slaap droom je. Deze fase van het slapen is belangrijk voor het verwerken van datgene wat je gedurende dag hebt meegemaakt. De REM slaap is dus van wezenlijk belang voor je mentale herstel.⁶

Tijdens de slaap vindt er dus zowel fysiek als mentaal het nodige plaats. Alles wat men overdag meemaakt wordt tijdens de slaap verwerkt, de geheugensporen van de dag worden gefilterd en gesorteerd. Wat onthoudt men wel en wat is kennelijk niet de moeite waard om te onthouden?

6 Vivienne van den Assem, Floris Wouterson, and Koko Beers, "Podcast: Feiten En Fabels over Slapen," Samen Gezond, accessed February 2, 2021, <https://www.samengezond.nl/podcast-slapen/>.

TV-TAS⁷

't Ex-kofschip⁸

Leuke BH met Inhoud⁹

ROGBIV¹⁰

Hoe Moeten We Van Die Onvoldoendes Afkomen¹¹

DING FLOF BIPS¹²

7 Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog.

8 Ezelsbruggetje om te bepalen of een voltooid deelwoord met een -d of -t wordt geschreven

9 Inhoud = L*B*H (Lengte * Breedte * Hoogte)

10 Rood Oranje Groen Blauw Indigo Violet

11 (Haakjes) Machtsverheffen/worteltrekken, Vermenigvuldigen, Delen, Optellen, Aftrekken

12 Duitsland, Ierland, Nederland, Griekenland, Finland, Luxemburg, Oostenrijk, Frankrijk, België, Italië, Portugal, Spanje

SOLOMON SJERESJEVSKI

Solomon Veniaminovitsj Sjeresevski (Russisch: Соломон Вениаминович Шерешевский) (Torzjok, 1886 - 1958), ook bekend als patiënt 'Sj' ('Ш'), was een Russisch journalist. In de twintigste eeuw was hij bij een vergadering waar hij werd aangesproken op het feit dat hij geen aantekeningen had genomen. In reactie op deze berisping wist hij de gehele vergadering woord voor woord te herhalen.¹³

Het verhaal van Sjeresevski heeft vele psychologen beziggehouden en heeft tal van boeken gehaald. Vanaf de jaren twintig had de Russische psycholoog A.R. Lura het alleenrecht om Sjerjevski te bestuderen.

Sjeresevski kon onvoorstelbare hoeveelheden informatie onthouden. Van afbeelding tot stukken betekenisloze lettercombinaties die hij woordelijk wist te herhalen. Zijn geheugen was zo goed dat hij zelfs woorden kon herinneren van teksten die hem 10 tot 15 jaar eerder waren voorgedragen.

13 "Solomon Sjeresevski." Wikipedia. Wikimedia Foundation, April 22, 2020.
https://nl.wikipedia.org/wiki/Solomon_Sjeresevski.

*Herinneringen? Een boswachter die denkt dat bomen herinneringen hebben? 'Het is een feit. Neem deze beuk hier, hij consumeert misschien vijfhonderd liter water per dag. Dat betekent dat een droge zomer heel zwaar voor hem is. Hij droogt uit, er ontstaan scheuren. Wat je dan ziet is dat hij zijn watermanagement verandert. Vanaf het volgende jaar gaat hij minder verbruiken in de lente, zodat hij reserves opbouwt voor de zomer.'*¹⁴

14 Frank Mulder, "De Bezielde Natuur 'Bomen Helpen Elkaar,'" De Groene Amsterdammer (De Groene Amsterdammer, June 1, 2016), <https://www.groene.nl/artikel/bomen-helpen-elkaar>.

.....

....

.....

.....

....

.....

.....

.....

..... 15

Herkenning is een fase in de waarneming, waarbij uit een ongeordende hoeveelheid signalen een object of verschijnsel zodanig wordt geconstrueerd, dat er een overeenstemming plaatsvindt, 'een match' met informatie in een geheugen-systeem.¹⁶

16 "Herkenning," Wikipedia (Wikimedia Foundation, September 20, 2018), <https://nl.wikipedia.org/wiki/Herkenning>.

GEZICHTSHERKENNING

Volgens hoogleraar neuropsychologie Erik Scherder is gezichtsherkenning de basis van ons sociale handelen.¹⁷ Al het sociaal contact begint met gezichtsherkenning. Je herkent iemand en deze herkenning roept een bepaalde band op die je met deze persoon hebt opgebouwd. Aardig, niet aardig, vriend, vijand etc. Zonder gezichtsherkenning is het veel ingewikkelder een dergelijke band met iemand aan te gaan.

(Waarom is gezichtsherkenning interessant? Ik denk dat gezichtsherkenning een heel interessant gegeven wordt zodra je het gaat vergelijken met de nieuwste technologische ontwikkelingen. Waarom kost het ons veel moeite om gezichten te herkennen en te onthouden? Waarom kan een computer dusdanig veel en ogenschijnlijk gemakkelijk zoveel gezichten onthouden? Kunnen wij hier iets van leren? Moeten wij hier iets van willen van leren?)

17 Erik Scherder, "College Het Brein (Deel 3) Door Erik Scherder - Het Geheugen - De Wereld Draait Door - BNNVARA," De Wereld Draait Door, accessed October 2nd, 2020, <https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/17195>.

BIOMETRISCHE GEZICHTSHERKENNING

Gezichtsherkenning is een biometrische techniek die gebruikt kan worden als herkennings- en identificatiemethode.

Door de eigenschappen van het gezicht van een persoon te registreren en vast te leggen kan naderhand worden bepaald of de te identificeren persoon voldoet aan de eigenschappen die zijn opgeslagen.

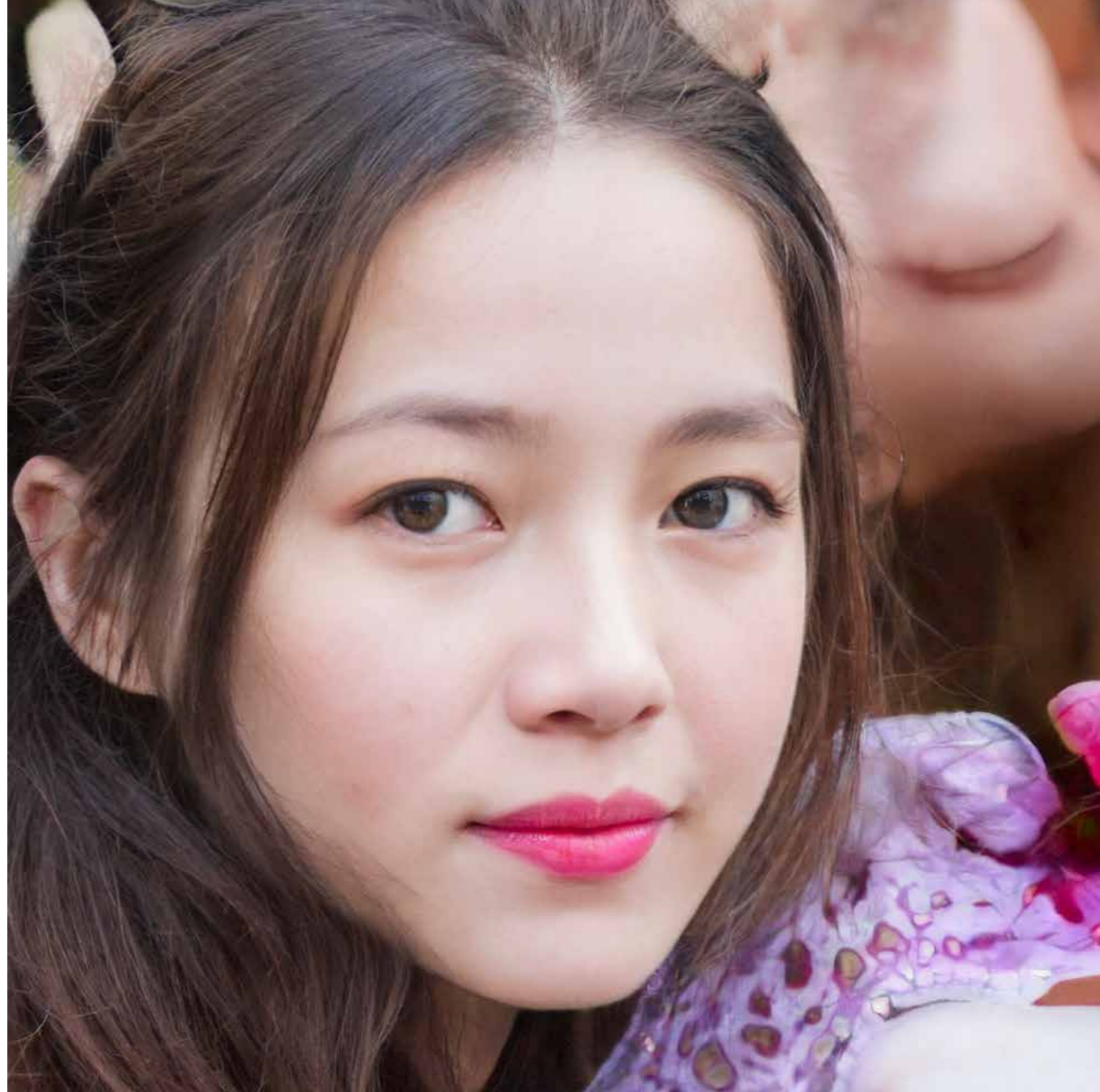
De meeste methoden meten verhoudingen tussen grootte en afstand van de ogen, mond, neus en oren. Andere methoden meten het temperatuurprofiel dat door de bloedsdoorloop voor iedereen verschillend is.¹⁸

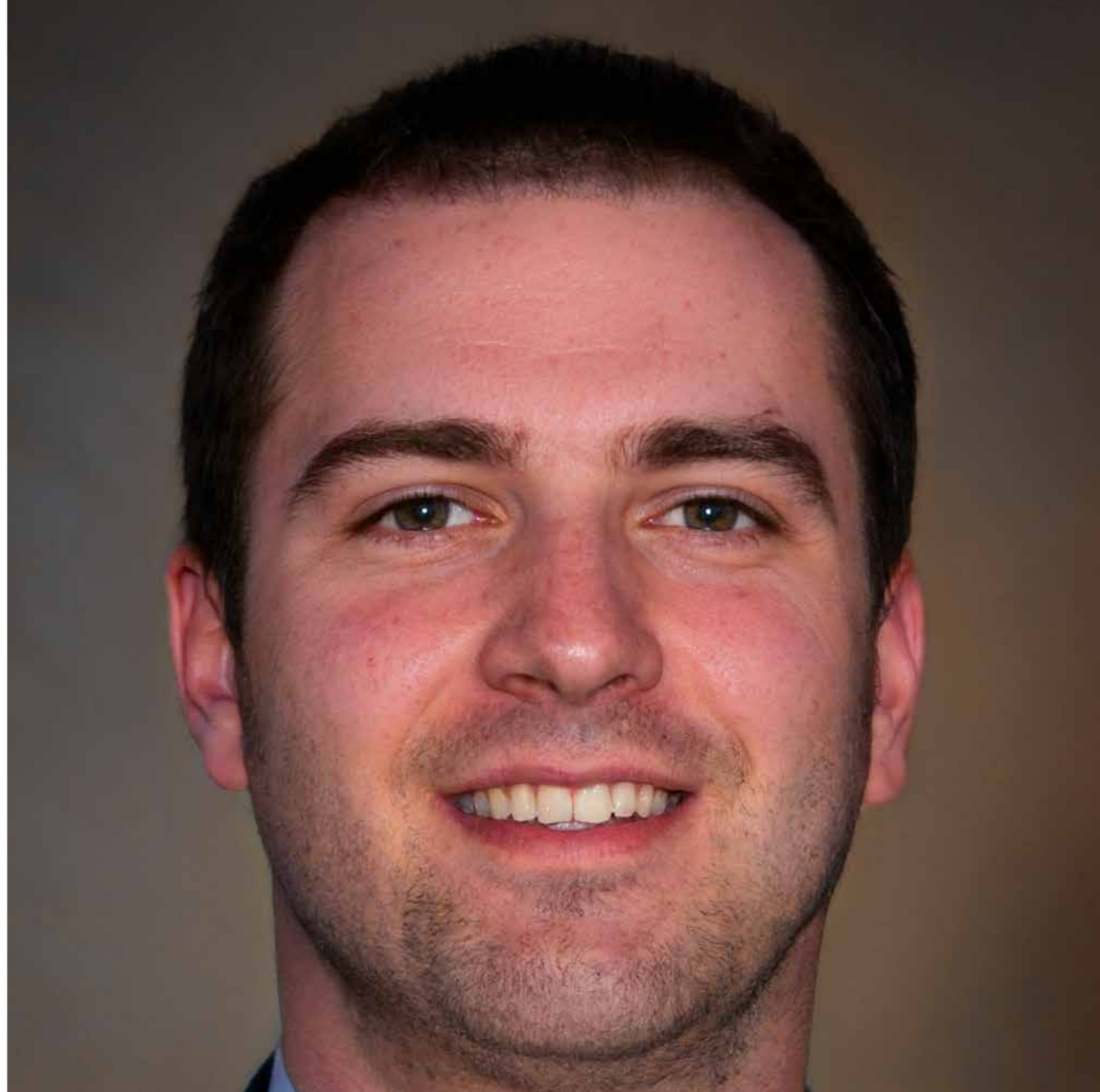
18 “Biometrische Gezichtsherkenning,” Wikipedia (Wikimedia Foundation, December 9, 2020), https://nl.wikipedia.org/wiki/Biometrische_gezichtsherkenning.

<https://thispersondoesnotexist.com>¹⁹

19 Thispersondoesnotexist.com is een site die op basis van AI (Artificial intelligence) gezichten genereert van niet bestaande mensen.

VERA

NDE

RING

Verandering

VERANDERING

Jef Nollet

Amsterdam 2021

Gerrit Rietveld Academie

DOGtime Expanded Painting

Docent: Q.S. Serafijn

Kijkend naar het werk van Sarah Sze,

denk ik aan beweging/verandering. Ik zie verandering en beweging in het werk en om mij heen. Ik beseft me dat er in ons menselijk lichaam ook continue beweging is.

Ga maar na, zodra jij een stuk fruit eet, beginnen je kaken te bewegen. Je kauwt. Vervolgens slik je het stuk fruit door. Dit beweegt zich door de slokdarm richting de maag. Vervolgens beginnen de cellen in de maag het stuk fruit te verteren. Verschillende cellen scheiden verschillende stoffen af. Dit proces alleen al duurt gemiddeld 3-4 uur waar het bij vet voedsel tot wel 7 uur of meer kan duren. Vervolgens gebeurt wat er na de maag van het stuk fruit over is zich naar de dunne darm. De dunne darm is voortdurend in beweging om het voedsel heen en weer te persen en fijn te malen. De dunne darm is ongeveer 6 meter lang. Vervolgens komt het in de dikke darm. Daar wordt de voedselbrij ingedikt doordat er water uit wordt onttrokken. Dit proces duurt tussen de 12 en 24 uur. In de tijdsspanne waarin dit stukje fruit zorgt voor beweging binnen het lichaam is ondertussen alweer van alles genuttigd en is ditzelfde proces voor deze maaltijden in gang gezet.

“Ik loop heen en weer en beweeg, terwijl de dingen rondom mij lijken stil te staan. De schrijftafel, de boekenkast, de zitbank bevinden zich op hun vertrouwde plek. Dan blijf ik staan voor het raam. Ik zie hoe de oostenwind het water in de gracht in westelijke richting stuwt. Terwijl ik toekijk, realiseer ik mij dat niet allen het water, maar ook alle overige dingen in beweging zijn. Niet alleen blaast de wind het water in westelijke richting, maar tegelijk draait de aarde – inclusief mijzelf en de dingen rondom mij – in oostelijke richting. En dat terwijl het zonnestelsel waarin wij ons bevinden met een enorme snelheid beweegt in een richting die ik niet ken. Ik besef dat mijn bestaan is opgenomen in een veelheid van verschillende snelheden en bewegingen. Dat komt omdat ik Bergson heb zitten lezen. Hij reikt zijn lezers het beeld aan van een stilstand die bestaat tussen twee treinen die rijden met gelijke snelheid. Het is een van de vele beelden waarmee hij onze ogen opent voor de constante beweeglijkheid en veranderlijkheid van de dingen.”¹

Wat filosoof Arthur d’Ansembourg hier zo mooi beschrijft is dat beweging continue om ons heen is. Het bestaan van werkelijke stilstand is een illusie. Het gevoel van te lang stilstaan is ook voor veel mensen een akelig gevoel. Wanneer je stilstaat mis je iets. Wanneer je stilstaat doe je niet mee.

¹ Henri Bergson et al., *Essays over Bewustzijn En Verandering* (Leusden: ISW Uitgevers, 2016), p9, p10.

FOMO [FŌMŌ]

NOUN

Fear Of
Missing Out

ALICE IN WONDERLAND

“Tjongejonge! Wat is alles toch raar vandaag! En gisteren ging alles zijn gewone gang. Ik vraag me af of ik vannacht veranderd ben. Eens even denken: was ik hetzelfde toen ik vanmorgen opstond? Ik geloof haast dat ik me kan herinneren dat ik me een beetje anders voelde. Maar als ik niet hetzelfde ben, wie in vredesnaam ben ik dan? Aha, *dat* is de hamvraag!”²

In Lewis Carroll's *Alice in Wonderland* neemt het verhaal je op vloeiende wijze mee door verschillende werelden en gedaantes waarin Alice haar avonturen beleeft. Gedurende het verhaal verandert Alice continue van grootte. “Steeds als ik iets eet of drink, gebeurt er wel iets, dus laat ik het maar gewoon proberen.”³ Of zoals ze later stelt “Wat zijn al die veranderingen toch verwarrend. Ik weet telkens niet waar ik aan toe ben.”⁴

2 Ed Romein et al., *Deleuze Compendium* (Amsterdam: Boom, 2012), p 132.

3 Lewis Carroll, *De Avonturen Van Alice in Wonderland*, ed. Floor Rieder, trans. Sofia Engelsman (Haarlem: Gottmer, 2015), p 52.

4 Lewis Carroll, *De Avonturen Van Alice in Wonderland*, ed. Floor Rieder, trans. Sofia Engelsman (Haarlem: Gottmer, 2015), p 76.

ALICE IN SPIEGELLAND

In *Alice in Spiegelland*, zijn de overgangen van de verschillende werelden, de verschillende realiteiten zo vloeiend dat je als lezer mee wordt genomen in de ogenschijnlijk normale werelden waardoor Alice zich beweegt.

“Nadat ze de tuin had afgespeurd naar de koningin (die ze uiteindelijk heel in de verte zag lopen), besloot ze om deze keer dan toch maar in de tegenovergestelde richting te lopen. Dat slaagde wonderwel. Ze had nog geen minuut gelopen of ze stond vlak voor de Rode Koningin, aan de voet van de heuvel waar ze al zo lang naar onderweg was.”⁵

5 Lewis Carroll, *De Avonturen Van Alice in Wonderland ; De Avonturen Van Alice in Spiegelland*, ed. Floor Rieder, trans. Sofia Engelsman (Haarlem: Gottmer, 2015), p 38.

WAARNEMEN VAN VERANDERING

Volgens Henri Bergson wordt verandering door de mens niet als verandering waargenomen⁶. Het wordt door mensen waargenomen als een aaneenschakeling van verschillende fases, deze fases bij elkaar vertegenwoordigen de verandering. Dit niet kunnen waarnemen van de verandering staat haaks op het feit dat mensen wel beweren verandering waar te kunnen nemen. Bergson beweert stellig dat dit niet zo is. Wat wordt waargenomen is de fase waarin iets begon en de fase waarin het zich na de verandering bevindt. De daadwerkelijke verandering wordt niet waargenomen. Wat wordt waargenomen is het verschil. Voor waarneming hebben wij onbeweeglijkheid nodig.

6 Henri Bergson et al., *Essays over Bewustzijn En Verandering* (Leusden: ISWW Uitgevers, 2016), p 42

KAIROS & CHRONOS

In de Griekse mythologie waren er meerdere gezichten voor tijd. Chronos & Kairos. Chronos is de meetbare tijd. De praktische tijd die wij gebruiken om de dag in te delen, om afspraken met elkaar in te plannen. Chronos is de tijd waarmee wij opstaan, naar bed gaan. Chronos is volgens de Duitse filosoof Paul Tillich 'een homogene en lege tijd'.⁷

Aan de hand van Chronos zijn gebeurtenissen, herinneringen en momenten te plaatsen in het grotere geheel. Wanneer gebeurde er iets of wanneer gaat er iets gebeuren. Dankzij Chronos kunnen wij deze momenten delen met elkaar in dit gezamenlijk begrip van de tijd.

Kairos is in de Griekse mythologie de tijd als in het geschikte moment. Waar Chronos de meetbare tijd is, de universele tijd, is Kairos een moment los van deze meetbare tijd. *"Het subjectieve, dynamische en kwalitatieve moment, dat juist rekenschap geeft van de specifieke en immer veranderende omstandigheden en daarom ook tot verandering van inzicht kan leiden."*⁸

Kairos is een moment, een tijdsbeleving waar je loskomt van de meetbare tijd, het moment waarop alles samenvalt.

7 Joke Hermsen, "Kairos," *Filosofie Magazine*, April 17, 2015, <https://www.filosofie.nl/kairos/>.

8 Joke Hermsen, "Kairos - Een Nieuwe Bevlogenheid," *Filosofie Magazine*, May 19, 2015, <https://www.filosofie.nl/kairos-een-nieuwe-bevlogenheid/>.

**SAME
NOWER
KING**

Samenwerking

SAMENWERKING

Jef Nollet

Amsterdam 2021

Gerrit Rietveld Academie

DOGtime Expanded Painting

Docent: Q.S. Serafijn

Kijkend naar het werk van Sarah Sze,

zie ik verschillende visies op het bewegende beeld. Verschillende projecties die allemaal over hetzelfde gaan, beweging. Deze verschillende visies, deze uitgebreide manier van het bekijken en benaderen van een en hetzelfde object doet meerdere filosofen in mij opkomen. Het doet me denken aan het niet kijken naar verschillen tussen dingen maar het kijken naar overeenkomsten, naar samenwerking en naar gemeenschappelijkheden.

DREAMING AWAKE

De verschillende interpretaties van Sarah Sze op het bewegend beeld doen me denken aan een tentoonstelling die ik in 2018 heb gezien bij Marres in Maastricht. *Dreaming Awake*. Deze tentoonstelling draaide om het Amazoneregenwoud. In de tentoonstelling werd het regenwoud benaderd vanuit verschillende perspectieven. Zo probeerden ze het regenwoud in lagen na te bootsen. Zo is er o.a. een ruimte waar aan de hand van geluid het regenwoud werd gesimuleerd. Een ruimte waarin een zwart-wit virtual reality werk te zien was van het regenwoud, werden schilderijen van Luiz Zerbini uitgewerkt tot levensechte werken waar je je als bezoeker doorheen kunt bewegen.

DE WORTELS VAN BOMEN EN PLANTEN

Dat wortels van belang zijn voor het overleven van planten en bomen, daar zijn we het allemaal wel over eens. Maar hoe belangrijk deze wortels zijn en wat er onder de grond allemaal gebeurt is op zijn minst bijzonder te noemen. Charles Darwin heeft een heel boek gewijd aan het ondergrondse leven van planten. Centraal daarbij staat de vraag hoe wortels zich oriënteren onder de grond, want woekert een plant maar lukraak een richting op? Of gaat dit aan de hand van navigatie en gaat dit dus niet op basis van totale willekeur?¹

De Duitse boswachter Peter Wohlleben heeft het in zijn boek 'het verborgen leven van bomen' ook over de ondergrondse magie van het bos. Zo stelt hij dat bomen via de wortels met elkaar communiceren, en elkaar via deze wortelverbindingen ondersteunen. Hij vergelijkt dit met het geven van borstvoeding. De bomen voeden en ondersteunen elkaar. Ze concurreren dus niet altijd met elkaar maar kunnen elkaar ook helpen. Via de wortels.

1 N.G.J Peeters and Alexander Reeuwijk, *Botanische Revolutie: De Plantenleer Van Charles Darwin*, Zeist: KNNV Uitgeverij, 2018, p. 246.

MENS EN PLANTEN PLANTENBLINDHEID

De mens lijdt aan 'plantblindheid'. Deze term werd voor het eerst geïntroduceerd door botanici James Wandersee (1946-2014) en Elisabeth Schussler. (1970) Zij stelden deze term voor als alternatief voor de term 'zoöcentrisme'. In het zoöcentrisme worden overeenkomsten tussen de mens en dieren erkent. Hierbij wordt dus, zoals de term plantblindheid doet vermoeden, aan planten niet de aandacht gegeven die zij verdienen.

Volgens botanisch filosoof Norbert Peeters is het te vergelijken met het blind als in 'kleurenblind' of in 'blind date'.² Het is niet zo dat wij de flora helemaal niet zien. 'Er is een gemis aan bepaalde visuele informatie.' De menselijke waarneming van planten is niet objectief en onbevooroordeeld. Onze waarneming van planten is bij voorbaat beïnvloed door een bepaalde manier van kijken.

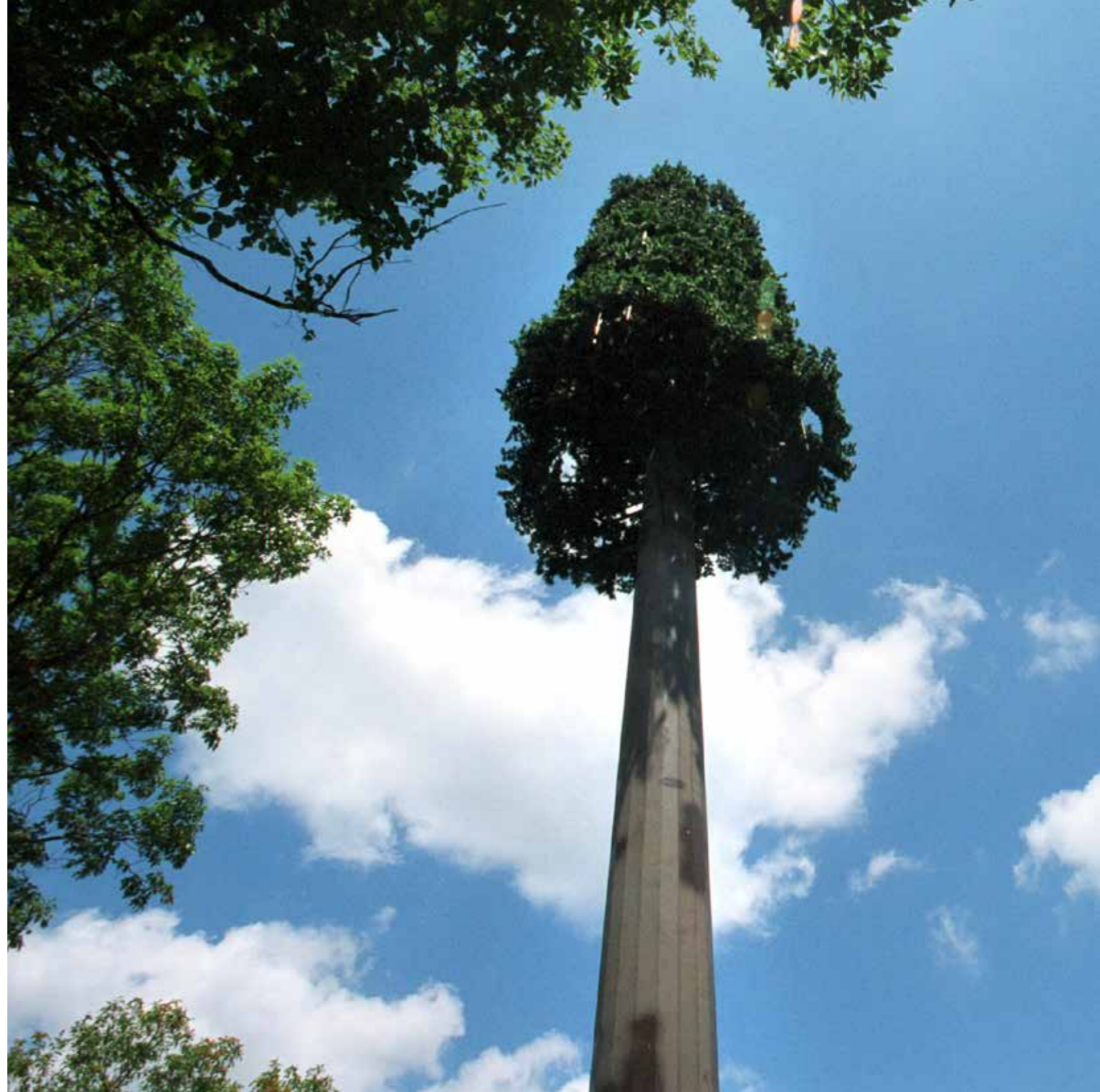
2 N.G.J Peeters and Alexander Reeuwijk, *Botanische Revolutie: De Plantenleer Van Charles Darwin*, Zeist: KNNV Uitgeverij, 2018, p. 10.

CELLPHONE TOWERS DISGUISED AS TREES

In de afgelopen decennia, zijn er door de groei van de mobiele netwerken over de wereld duizenden mobiele antenntorens gekomen.

Vanwege de impact van deze antenntorens op het landschap heeft men, bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, deze torens ontworpen met de suggestie dat het bomen zijn. Helaas is het resultaat het tegenovergestelde, of zoals Joseph Stromberg zo mooi zegt in zijn artikel op vox.com: "most look like what an alien from a treeless planet might create if told to imagine a tree."³

3 Joseph Stromberg, "The Bizarre History of Cellphone Towers Disguised as Trees," Vox (Vox, April 19, 2015), <https://www.vox.com/2015/4/19/8445213/cell-phone-towers-trees>.

PARLIAMENT OF THINGS

What if we welcome all things, plants and animals to our parliament? The Parliament of Things is a speculative research into the emancipation of animals, plants and things.

We can no longer maintain the distorted dichotomy between culture and nature. We share this world with many. Law should not be centered around Men, but around Life. We are just one party, among all animals, plants and objects. What if we welcome all things into our Parliament? What would be the plight of the planet? The reasoning of a fish? What claims would trees make, and what future would oil see for itself?⁴

4 Joost Janmaat and Thijs Middeldorp, "About the Parliament and Its Goals," Parliament of Things (parliament of Things, October 16, 2019), <https://theparliamentofthings.org/about/>.

MIEREN

Een mierenkolonie bestaat uit één (of enkele) koningin(nen), werksters (ook allemaal vrouwtjes) en soms jonge mannetjes en maagdelijke koninginnen. De grootste groep binnen de kolonie vormen de werksters, die onderling de werktaken verdelen. Er zijn onder andere verkenners, voedselverzamelaars, nest-onderhouders, kinderverzorgsters en soldaten.⁵

5 “Mieren,” Wikipedia (Wikimedia Foundation, January 23, 2021), <https://nl.wikipedia.org/wiki/Mieren>.

AGENCY [EY-JUHN-SEE]

NOUN

*Het vermogen
om te handelen,
om iets teweeg te
brengen in de wereld⁶*

⁶ Eva Meijer, "Wat We Kunnen Leren Van De Walvissen, Haringen En Zeesterren," De Groene Amsterdammer (De Groene Amsterdammer, November 18, 2020), <https://www.groene.nl/artikel/wat-vertellen-de-niet-mensen>.

STRANDBEESTEN

Sinds 1990 houdt Theo Jansen zich bezig met zijn creatie van een nieuwe vorm van leven. Met behulp van gele PVC-buizen maakt Jansen zijn strandbeesten. Jansen ziet zijn strandbeesten als op zichzelf staande entiteiten, wezens die zich autonoom bewegen over het strand. Doordat hij de mechanismen waaruit zij zijn opgebouwd heeft vrijgegeven kunnen andere mensen deze verder ontwikkelen. Jansen creëert hierbij een mogelijkheid voor de strandbeesten om zich over meerdere generaties heen te evolueren.

De strandbeesten zijn mechanische wezens die zich over het strand bewegen. Ogenscheinlijk eenvoudige systemen zorgen ervoor dat ze zich bewegen en reageren op hun omgeving om zich zo staande houden op het strand. Een belangrijk onderdeel van al deze systemen is het zenuwstelsel dat hij hiervoor heeft ontwikkeld. Het zenuwstelsel gaat uit van een mechaniek waarbij hij, zoals hij zelf zegt, gebruikt maakt van leugenaars.

In een video hierover staat Jansen met een leugenaar in zijn hand en begint aan een ietwat onsamenhangend verhaal waarna hij aankomt bij de uitleg van de leugenaars:

[...] I will be very clear for you: If you see this as a person. (Wijzend naar de pomp) And this is the mouth and this is the ear (wijzend naar de uiteindes van de pomp.)

The mouth says the opposite from what it hears. So, if it hears there's air, the mouth says no there's no air.

And that's why you call this a liar.

It's a person who says the opposite from what it hears.

Hier maakt Jansen zijn punt. Iemand die het tegenovergestelde zegt van wat hij hoort is een leugenaar.

Hij vervolgt met een voorbeeld:

Now imagine that you are a liar and Steven, who is standing here behind the camera, is a liar, and I'm a liar. And for instance, I say to Steven yes. What would you say? Steven: Uhm, No. So you hear no and what would you say? Yes! So I hear yes and I say no. Now in this small conversation of liars I changed my opinion. I started off with a yes and then ended up with no.

And that's what you have with an uneven number of liars. So, you have a so called dynamic system. It changes all the time.

Met 3 op elkaar aangesloten pompen in zijn hand laat hij de werking zien van het gesprek dat hij zojuist beschreef in het voorbeeld:

Pomp 1 (Jansen) zegt ja, pomp 2 (Steven) zegt nee, pomp 3 (de kijker) zegt ja en vervolgens zegt pomp 1 (Jansen) nee.
Hij is na dit gesprek dankzij de leugenaars van mening veranderd.

[...] They're saying yes and no just like we did. And as you know, you can see a yes as a 1 and a no as a 0. you can switch 0's and 1's with these liars just like in a computer.

So what you see here is the beginning of the brain of the strandbeests. And brains turn out to be a very good weapon in evolution. So with the brains they will survive a lot better on the beach.”⁷

⁷ Theo Jansen, “The Neural System,” The Neural System (Youtube, May 16, 2018), https://www.youtube.com/watch?v=75Z7-gmd_qk.

Het is vandaag zondag 24 januari, ik zit aan de eettafel te werken aan de laatste dingen van mijn thesis. Hier op tafel brandt een kaars voor mijn oma. Afgelopen april is ze overleden aan Corona. Ze zou vandaag 89 zijn geworden. Mijn hond, Zotz, ligt lekker te slapen in zijn mand. Wat fijn is, want wakker is hij soms een enorme druktemaker. Het schijnt de puberteit te zijn. Hij zit daar nu met zijn 11 maanden middenin. Ik blader door het boek van Sarah Sze zoals ik de afgelopen maanden zo vaak heb gedaan.

Terwijl ik hier zit, overdenk ik wat het schrijven van mijn thesis mij eigenlijk heeft gebracht. Dankzij het werken eraan, het uitgebreide onderzoek, heb ik een beter begrip gekregen van wat het is dat een kunstwerk kan doen met een kijker. Ik snap nu beter hoe het waarnemen werkt. Ik begrijp meer over hoe men onthoudt, hoe ik onthoud. Wat er gebeurt als ik dingen herinner of waarom men dingen vergeet.

Ook heb ik meer inzicht gekregen over wat het is dat een kunstwerk kan losmaken bij de toeschouwer. Ik was bij dit onderzoek namelijk de toeschouwer. Ik besef me nu wat het is om een kunstwerk te bekijken, te observeren en er meer over uit te zoeken. Zoals je als maker eigenlijk ook doet, het steeds heen en weer schakelen tussen en herdefiniëren van dat waar je mee bezig bent. Van maker, naar kijker naar maker zullen we maar zeggen.

Ik besef nu - grappig genoeg pas aan het eind - dat mijn thesis eigenlijk net zo een coherent en grillig geheel is geworden als het werk van Sarah Sze waar deze onderneming mee is begonnen. Het is ook een hybride geheel van details, rode draden en grote lijnen. Dankzij het kijken naar het kunstwerk van Sarah Sze, het vervolgens uitzetten van de excursies waarbij ik Sze als vertrekpunt heb gebruikt. Ik ben gaan beseffen dat de 4 thema's vooral ook projecties zijn van mijn eigen interesses. Hierdoor heb ik een beter begrip en vocabulaire ontwikkeld voor het maken van mijn eigen werk.

Zelf werk ik vaak vanuit veel verschillende kleinere dingen die samen een geheel vormen. Veel kleine stapjes, korte tekstjes, verzamelingen, probeersels, om zo een steeds beter begrip te krijgen van dat waar ik het over heb. Van wat ik aan het doen ben en wat ik wil vertellen. Ook besef ik des te meer dat voor mij elke kleine stap van belang is om te komen tot waar ik uiteindelijk kom. Deze stappen zijn niet over te slaan. Deze verschillende stappen, facetten, aspecten, of ze nou uiteindelijk worden getoond of niet, zijn van wezenlijk belang voor mij bij het maken van een kunstwerk.

BIBLIOGRAFIE

BOEKEN:

Bedford, Christopher. *Sarah Sze - Timekeeper*. New York, NY: Gregory R. Miller & Company, 2017.

Bergson, Henri, Joke van Zijl, Francien Homan, and Arthur d' Ansembourg. *Essays over Bewustzijn En Verandering*. Leusden: ISVW Uitgevers, 2016.

Carroll, Lewis. *De Avonturen Van Alice in Wonderland*. Edited by Floor Rieder. Translated by Sofia Engelsman. Haarlem: Gottmer, 2015.

Carroll, Lewis. *De Avonturen Van Alice in Wonderland ; De Avonturen Van Alice in Spiegelland*. Edited by Floor Rieder. Translated by Sofia Engelsman. Haarlem: Gottmer, 2015.

Gonzalez-Foerster, Dominique, Mangrané Steegmann Daniel, Luiz Zerbini, Bruno Latour, Luiza Mello, Doria João, and Valentijn Byvanck. *Dreaming Awake*. Maastricht: Marres, 2018.

Haraway, Donna Jeanne. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press, 2016.

Peeters, N.G.J, and Alexander Reeuwijk. *Botanische Revolutie: De Plantenleer Van Charles Darwin*. Zeist: KNNV Uitgeverij, 2018.

Romein, Ed, Marc Schuilenburg, Sjoerd van Tuinen, and Marc de Kesel. *Deleuze Compendium*. Amsterdam: Boom, 2012.

Schilthuizen, Menno. *Darwin in De Stad: Evolutie in De Urban Jungle*. Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact, 2019.

ARTIKELN:

Hermsen, Joke. "Kairos - Een Nieuwe Bevlogenheid." *Filosofie Magazine*, June 8, 2020. <https://www.filosofie.nl/kairos-een-nieuwe-bevlogenheid/>.

Hermsen, Joke. "Kairos." *Filosofie Magazine*, June 8, 2020. <https://www.filosofie.nl/kairos/>.

Meijer, Eva. "Wat We Kunnen Leren Van De Walvisen, Haringen En Zeesterren." *De Groene Amsterdammer*. De Groene Amsterdammer, November 18, 2020. <https://www.groene.nl/artikel/wat-vertellen-de-niet-mensen>.

Mulder, Frank. "De Bezielde Natuur 'Bomen Helpen Elkaar.'" *De Groene Amsterdammer*. De Groene Amsterdammer, June 1, 2016. <https://www.groene.nl/artikel/bomen-helpen-elkaar>.

Stromberg, Joseph. "The Bizarre History of Cellphone Towers Disguised as Trees." *Vox*. Vox, April 19, 2015. <https://www.vox.com/2015/4/19/8445213/cell-phone-towers-trees>.

PODCAST & VIDEO'S:

Assem, Vivienne van den, Floris Wouterson, and Koko Beers. "Podcast: Feiten En Fabels over Slapen." *Samen Gezond*. Accessed February 2, 2021. <https://www.samengezond.nl/podcast-slapen/>.

Jansen, Theo. *The Neural System*. Youtube, May 16, 2018. https://www.youtube.com/watch?v=75Z7-gmd_qk.

Scherder, Erik. "College Het Brein (Deel 3) Door Erik Scherder - Het Geheugen - De Wereld Draait Door - BNNVARA." De Wereld Draait Door. Accessed February 2, 2021. <https://www.bnnvara.nl/de-werelddraaitdoor/videos/17195>.

Sze, Sarah. "How We Experience Time and Memory through Art." TED. Accessed February 2, 2021. https://www.ted.com/talks/sarah_sze_how_we_experience_time_and_memory_through_art.

URL'S:

"Biometrische Gezichtsherkenning." Wikipedia. Wikimedia Foundation, December 9, 2020. https://nl.wikipedia.org/wiki/Biometrische_gezichtsherkenning.

"Charles Bonnet Syndroom." Oogfonds.nl, n.d. <https://oogfonds.nl/oogziektes/charles-bonnet-syndroom/>.

"Herkenning." Wikipedia. Wikimedia Foundation, September 20, 2018. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Herkenning>.

"Hoe Werkt Het Oog." Oogfonds.nl, n.d. <https://oogfonds.nl/alles-over-ogen/hoe-werkt-het-oog>.

"Ik Zie, Ik Zie Wat Jij Niet (Meer) Ziet." Stichting ITON, April 25, 2019. <https://stichtingiton.nl/ik-zie-ik-zie-wat-jij-niet-meer-ziet/>.

Janmaat, Joost, and Thijs Middeldorp. "About the Parliament and Its Goals." Parliament of Things. parliament of Things, October 16, 2019. <https://theparliamentofthings.org/about/>.

"Mieren." Wikipedia. Wikimedia Foundation, January 23, 2021. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Mieren>.

"Rorschachtest." Wikipedia. Wikimedia Foundation, March 13, 2018. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Rorschachtest>.

"Solomon Sjeresevski." Wikipedia. Wikimedia Foundation, April 22, 2020. https://nl.wikipedia.org/wiki/Solomon_Sjeresevski.